

Պ. ԺԱՆ ՏԸ ԼԱ ՔՕՆԹԵՆԻ ՄՏՈՒԵՐԻՆ

ԴԺՈՒՔԻՆ ՄԷՋ, ԵՂԻՒՍԵԱՆ ԴԱՇՏԵՐԸ

ՊԱՐՈՆ,

Հանդուրժեցէք որ քանի մը վայրկեանի համար ձեր անմահութեան հանգիստը վրդովեմ եւ հակիրճ թուղթ մը ուղղեմ ձեզի: Գիտեմ թէ ո՛ւր կ'աբելի է ձեզ գտնել: Վերջի-լիսն է որ ձեր հանգստավայրին գաղտնիքը նախագուշակած է լինելականի Զ. Կրքին մէջ ուր իր հերոսը կ'առաջնորդէ դժոխքը, որպէս զի հոն կը տեսնէ իր հայրը Անքիսէսը: Մութ ճամբաներէ անցնելէ յետոյ, հուարթագեղ այգիներու եւ երանաւէտ անտառներու մէջէն՝ մարդ կը հասնի այն դաշտերը զոր աւելի վճիռ օդ մը ծիրանեզոյն լոյսով մը կ'երփնաւորէ:

Largior hic campos æther et lumine vestit
Purpureo . . . (1)

Երջանիկ ստուերներ են որ հոն կը բնակին: Մինչ անոնցմէ ոմանք մարմնոյ մարգանքներէ կ'ախորժին եւ ոսկեզօծ աւաղին վրայ իրարու հետ հաճոյական խաղերով կը մրցին, միւսները պարախումբեր կազմած կը կաքաւեն՝ տաղեր մրմնջելով: Երկայն պատմուճան մը զգեցած, Որփէոս, թրակիոյ նուիրական երգիչը, մերթ մատներովը եւ մերթ փղոսկրէ կնտնտոցով մը՝ կը հնչեցնէ եօթը ձայները քնարին: Պատերազմիկներ, որոնք մահուընէ հտքն ալ պահած են իրենց դիւցազնական ոգին, հողուն ծոցին մէջ՝ կ'ողեն պայքարները որ իրենց կեանքը լեցուցին: Աւելի հեռուն, աջ ու ձախ կոշմը, ուրիշ ստուերներ խոտին վրայ նստած իրենց ճաշը

կ'ընեն, դափնիներու անտառին մէջ հոտաւէտ, եւ ի պատիւ Ապոլոնի ուրախութեան երգեր կ'երգեն կամ Փերոսի արժանի ոտանաւորներ կ'արտասանեն: Այդտեղ է որ, Եղիւսեան թղթատարը, մերինէն աւելի ճշդապահ, պէտք է գայ ձեզ գտնել: Արդեօք ճակատնիդ ձիւնասպիտակ ապարօշով մը պսակած էք: Կը վախնամ որ ձեր սովորական անփութութիւնը այդ գլխանոցը քիչ մ'անխընամ վիճակի մէջ ձգած ըլլայ, բայց աւելի վստահ եմ այն բարեկամներուն վրայ զոր դուք ընտրած ըլլալու էք հոտ, որոնց բարի գործերը անմահ կը մնան մարդոց յիշողութեան մէջ, եւ որոնց հետ զաղափար կը փոխանակէք ոտանաւոր զրելու լաւագոյն եղանակին վրայ:

Այդ աշխարհին բարեկամները՝ կ'ըսեն՝
Խերինները կ'արժեն:

Ձեզի համար, ատոնք միւսնոյններն են, քանի որ ոչ ոք ձենէ լաւ հասկցած, զգացած եւ երգած է այդ «քաղցր բանը» որ մարդիկը կը մօտեցնէ ու կը միացնէ: Դուք անբաղդատելի ու սքանչելի բարեկամ մը եղաք, ու զիտցաք դժբախտութեան պահուն հաւատարմութիւն ցոյց տալ խաղաղ քաջասրտութեամբ մը:

Օրօնթի շնորհազրկումը ձեզի ներշնչեց փափուկ ու դմայլելի ոտանաւորներ, որոնց յուզումը դեռ մեր սիրտը թունդ կը հանէ: Եւ Մոլիէտ, ու Պուալօ, ու Ռասին, ու Շափէլ ու Ֆիլիթիէս: Ինչ զուարթ խօսակցութիւններ կապելային մէջ կամ Բօլօմպէի փողոցը երգի-ծանրներու հեղինակին սենեակին մէջ: Սուրէնի եւ Ռասինի միջեւ խզումը, Ալեքսանտր

(1) Եթեր մը լայն՝ ականակիտ եւ թագուն
Դաշտերը ինչ ծիրանեփայլ կը ներկէ:

Թարգմ. Հ. Ա. ՂԱԶԻԿԵԱՆ

ողբերգութեան պատճառով, որուն անպիտան խաղ մ'ըլլալը պիտի ներէինք եթէ անպիտան արարքի մը առիթ զարձած չըլլար, ձեզի մեծ ցաւ պատճառեց:

Հինգ տարի յետոյ, Պսիքէի եւ Կուրիդոնի ճարտարներուն մէջ, Պուալօյի եւ ձեր շուրջ կը միացնէիք, որպէս թէ արուած չըլլային իրարու հետ, երկու նախկին եղբայրակիցները: Այդ գերբնախը ընկերութիւնը Պառնասէն սկսած էր: Ուստի չորս բարեկամներուն բանաստեղծական անուններ տուիք: Ամէն բանի հետաքրքիր, ինքզինքնիդ հոն կը կոչէք Փօլիֆիլ (բազմասէր), Կրնայի՞ք ուրիշ անուն մը տալ ձեզի: Պսիքէին մէջ է որ ձեզ սահմանած էք, խորին քնքրութեամբ մը, անմահ տողերու մէջ զոր ժամանակը երբեք պիտի չխորշոմեցնէ:

Կը սիրեմ խաղը եւ սէնը, կը սիրեմ նուազն ու գրքերն, քաղաքն ու գիւղն, ամէն ինչ կը սիրեմ ես, ոչինչ կայ

Որ ինձ համար չըլլայ բարիք գերագոնց,
Մինչեւ անգամ մեղամաղձ սրտի մ'հաճոյքը մըռայլ:

Արիսթը, «լուրջ առանց անհամբոյր ըլլալու», Պուալօն է: Աքանթը, որուն խանդաղատանքը «աւելի սրտաշարժ բան մը ունէր», Ռասինն է, որ ձեզի պէս, «չափազանց կը սիրէր պարտէզները, ծաղիկները, ծառերու հովանին»: Վէճի նիւթ եղած է Ժէլասթը, որովհետեւ ըսած էք թէ «չափազանց զուարթ էր» եւ այդ բառերը չեն թուիր յարմարել այն զաղափարին զոր մենք ունինք Մոլիէրի ընտելութեան վրայ: Մեծ բանաստեղծ մը, որ ձեր վրայ կը սքանչանար, եւ որուն ստուերը յաճախ մօտենալու է ձերինին (1), անոր մասին զրած է.

«Ջըլարթութիւնն այդ արու, ա՛յնքան տըխուր,
ա՛յնքան խոր,
Որ երբ անով կը խնդաս, կը գգաս որ պէտք էիր լալ:»

Բայց Մոլիէն միշտ տխուր եղաւ, մանաւանդ ենթարկուելէ առաջ այն փորձանքն, ընուն որ իր կեանքն ա՛յնքան ցաւազին կամ գէթ ա՛յնքան մեղամաղձիկ դարձուցին: Ըստ իս, ան աւելի կը նմանի Ժելասթին, Պսիքէի

քանի մը զձերով, ու մասնաւորապէս «ողջամըտութեան խորութեամբ» եւ տեսութեանց լայնութեամբ», ինչպէս ըսած է քննադատ մը, քան թեթեւ ու սիրուն Շափէլը:

Ուրեմն, Մոլիէն, Ռասին, Պուալօ եւ զուք, սովորութիւնն ունէիք, զուարճանալէ եւ «ձեր զուարճութեանց վրայ իրաւերան խօսելէ յետոյ», զիտութեամբ կամ գրականութեամբ զբաղելու նոյն նիւթին վրայ երկար կանգ չէիք առներ: Ընդհակառակն «մէկ խօսքէն մուսին կը թռչտէիք, ինչպէս մեղուներ որ իրենց ճամբուն վրայ շատ տեսակ ծաղիկներու կը հանդիպին»: Օր մը, «նուազ ազմուկի մէջ ու աւելի հաճոյքով լսելու համար «Պսիքէի արկածները», որոնց վրայ ձեր վէպը նոր վերջացուցած էիք, Աքաթ, այսինքն Ռասին, առաջարկեց, ըստ իր սովորութեան, «պտոյտի երթալ քաղաքէն դուրս հեռու տեղ մը ուր քիչ եկողներ ըլլային»: Վերսայլ նոր գեղեցիկ շինութիւններ եղած էին: Պուալօ առիթը լաւ գտաւ երթալ գանոնք տեսնելու: Չորսդ «առտուն կանուխ մեկնեցաք», եւ աշնան աղուոր օրուան մ'ընթացքին, Մենաժըրին, Օրանժըրին եւ Դղեակին հրաշալիքները զիտելէ յետոյ, Պսիքէի ընթերցումն սկսաւ: Ո՛չ «նախանձը, ո՛չ չարամտութիւնը, ո՛չ դաւաճանութիւնը ձայն ունէին ձեր մէջ»:

Երջանի՛կ օրեր եւ երջանի՛կ բարեկամներ: Այդպէս է որ ձեզ չորսդ վերստին կը գտնեմ հիմա, Ռասինը Մոլիէրին հետ հաշտուած, դափնիներու հոտաւէտ անտառին մէջ ուր Փերոս եւ Ապոլոն ձեր ձայներուն արձագանգն ու ստուերը կը խնդրեն: Անտրէ Շէնիէ եւ Ալֆրէտ տը Միւսէ ձեր մէջ են: Լամարթին իսկոյն իր տեղն ուզեց ձեր մօտ: Իր մեծ հանճարը զինքն ատոր արժանի կը կացուցանէր. բայց ձենէ, Պարոն, ներողութիւն խնդրեց ինչպէս և պարտաւոր էր ընել, կը յիշէ՞ք Եղիւսեան սուրհանդակը որ 1855ին ձեզի բերաւ իր Գրականութեան ընտանի դասընթացքին Լ. Խօսակցութիւնը: Անոր մէջ կը ճանչնար «ճշմարտապէս անմահնիլ շնորհը ձեր Առակներու «Կարճ նախաբաններուն» տողերէն ոմանց: Բայց մնացեալին համար, իր խօսութիւնը մինչեւ անարդանք կը հասնէր: Փոքրագոյնն այդ անարդանքներուն այն էր որ կ'ըսէր թէ «բարձր բանաստեղծութիւնը երբեք ձեզ պիտի չդասէր դարաւոր բանաստեղծներուն կարգը»: Դարերը

(1) Ալֆրէտ տը Միւսէ:

(Մ. Խ.)

ձեր վրէժը լուծեցին: Ձենէ ետք եկող սե-
րունդները ձեզ զրին մեծագոյն բանաստեղծ-
ներուն շարքին մէջ եւ չեմ տարակուսիր որ
լամարթին ինքն իսկ վերջի վերջոյ ուղղա-
մտօրէն ընդունեցաւ որ դուք ընտրեալ մըն
էիք: Ո՛չ, Պ. տը Լա Փօնթէն, դուք «ազգին
մէկ նախապաշարումը» չէք, անոր ամենէն
մաքուր փառքերէն մին էք, ու նոյն իսկ ձեր
դրական սեռին ու ձեր հանճարին բնոյթով,
անզուգական փառք մը:

Ձգենք ձեր Պատմութեանքը զոր Լամար-
թինի անցաւոր մոլորանքը նախընտրելի կը

տուժեանց եւ դասերու, զոր դուք իսկ կա-
տարեալ ճշդութեամբ սահմանած էք.

Ինչ որ կ'ըսեն՝ կ'ուղղուի մեզ ամենուս առ
հասարակ,
Անասուններն կը գործածեմ խըրատելու հա-
մար մարդիկ:

Եւ ահա, երկայն ճամբով մը, հասանք
այն կէտին ուր կանգ կ'ուզեմ առնել: Յաւակ-
նութիւն չունիմ զիւտ մը ընելու, այդ գիւտը
չատոնց եղած է: Բայց միշտ ճշմարիտ, ան
առիթ մը կը դառնայ, նոր հրատարակութիւն

ՏԻՊՐԱՆ ՓՕԼԷՏ

Մեր կատուն ու դեռաժի Մկնիկը

գտնէ Առականերէն: Առականերն են որ անմահ
են: Անոնց աշխատանքներն անհուն է, ինչ-
պէս կեանքը որուն արտայայտութիւնն են.

Մոգութիւն մ'է իսկապէս. կ'ընէ հոգին ու
շաղիւր

կամ կը գերէ գայն մանաւանդ.

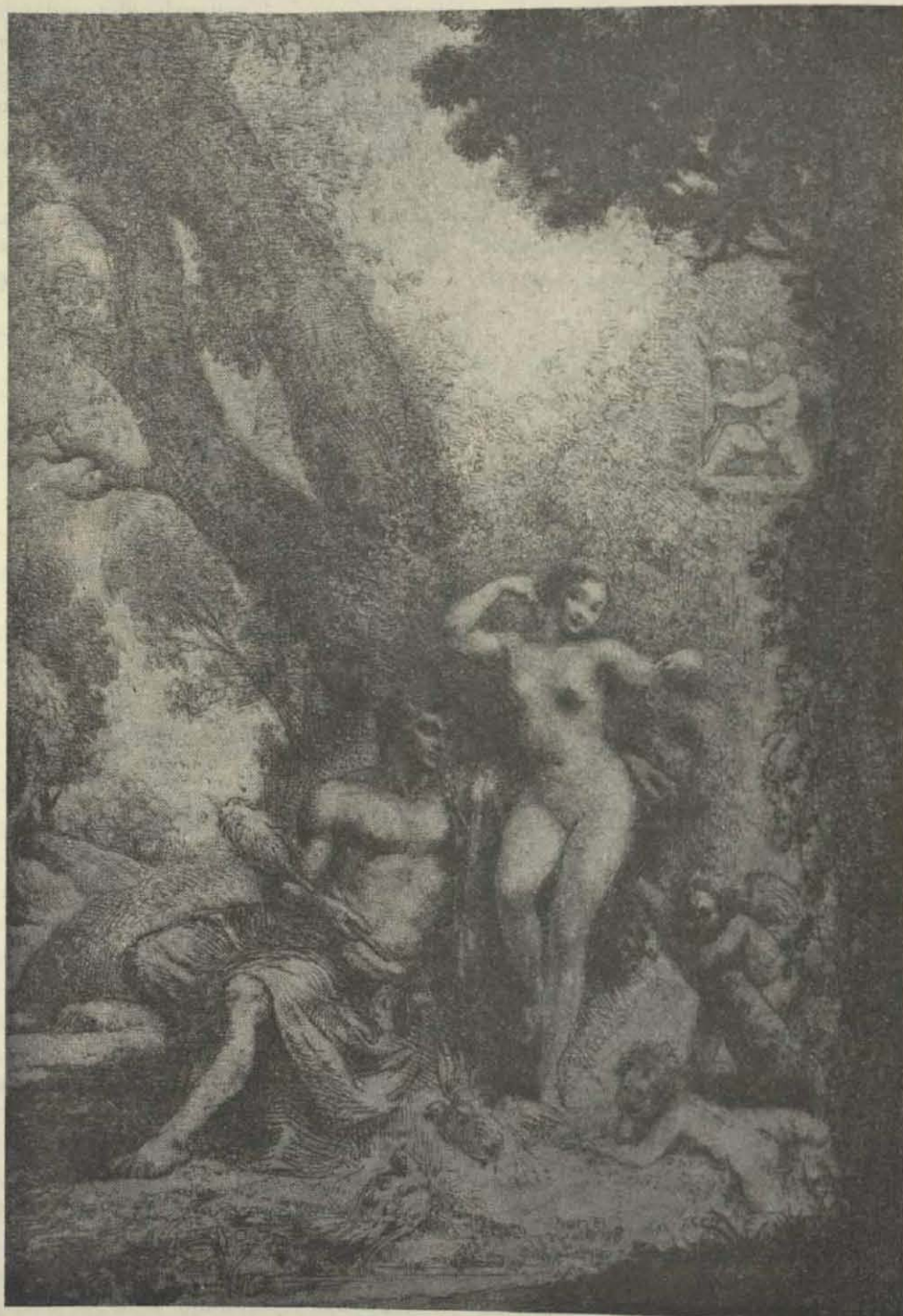
կապելով մեզ պատմութեանց

Որ իր ուզած տեղը սրտերն ու մտքերը կը
տանին:

Ամէն ինչ կը խօսի ձեր գործին մէջ, ուր
ատայօդ (ոչ միշտ) մտաքածին պատմութիւն-
ներ իբր խորհրդանշան կը ծառայեն ճշմար-

մը ներկայացնելու համար հասարակութեան
այս նամակին զոր մեծ յանդիմութիւնը կ'ու-
նենամ ձեզի գրելու:

Անոնք որ ձեր Առականերուն մէջ մարդը
չեն տեսներ, ձեզ չեն հասկնար: Անիկա է ա-
նոնց առարկան, նիւթը, խորքը, կենդանի ու
տեւական իմաստը: Անշուշտ, դուք անասուն-
ները դիտած էք հազուադիւտ համբերու-
թեամբ մը: Անոնցմով տղաքը զուարճացնել
ուզած էք: Գահաժառանգ իշխանին ուղղուած
էր ձեր առաջին ձօնը: Բայց կը զգուշացնէիք
գայն, «տարիքի մը մէջ ուր դրօսանքն ու
խաղերը ներքիի են իշխաններուն», ձեր գոր-
ծը չմեկնել ախպիտի ձեռով մը որ բուն դի-

ՍԻՐԱՀԱՐ ԱԲԻԻԾԸ

ՏԻԳՐԱՆ ՓՕՂԱՏ

տաւորութիւնն այլակերպէր: «Արտաքին երեւոյթը տղայական է, կ'ընդունիմ. բայց այդ տղայականութիւնները պատեան մըն են որ կարեւոր ճշմարտութիւններ կը ծածկեն»:

Ձեր յառաջաբանը աւելին կ'ըսէր: Հոն մշտական մտահոգութիւնը կը զգացուի ցոյց տալու որ եթէ դուք հաճած էք հաճոյք պատճառել եւ զուարթութեամբ ծիծաղ շարժել, «աւելի լուրջ» նպատակ մը ունեցած էք նաև սակայն: Ձեր կատակարանութիւնները առ երեւոյթս միայն ալոյզս են. վասն զի, ներքնապէս անոնք ամուր իմաստ մը ունին... Անոնք ոչ միայն բարոյական մը կը պարունակեն, այլ եւ ուրիշ ծանօթութիւններ ալ կուտան. անասուններու մասնայատկութիւններն ու անոնց այլազան նկարագիրները հոն արտայայտուած են. հետեւաբար եւ մեր նկարագիրներն ալ, քանի որ մենք անփոփոռ ենք այն ամէն լաւ ու գէշ բաներուն որ կան անբանաւոր արարածներուն մէջ: Երբ Պրոմէթէոս ուզեց մարդը յօրինել, իւրաքանչիւր անասունի տիրական յատկութիւնն առաւ, այդ աշխարհ տարբեր կտորներով՝ մարդկային ազգը ձեւացուց, յառաջ բերաւ այն գործը որ Փոքր-Աշխարհ կը կոչուի: Այսպէս, այս առակները պատկեր մըն են ուր մենէ իւրաքանչիւրը ինքզինքը կը գտնէ նկարուած: Ինչ որ անոնք մեզի կը ներկայացնեն, յառաջացեալ տարիքով անձերուն սովորութեամբ ստացած ծանօթութիւնները կը հաստատէ եւ տղոց կը սորվեցնէ ինչ որ պէտք է գիտնան»:

Կարելի է լաւագոյն կերպով ըսել, նոյն իսկ ձեր վրայ, ինչ որ դուք կ'ըսէք: Ձեր Առակներուն «շատ ամուր իմաստը» ձեր առաջին Յառաջաբանէն դուրս կը ցատքէ՝ յատկաւ զօրութեամբ մը որ մեկնաբանութիւնները զրեթէ անօգուտ կը դարձնէ: Դուք սպառած էք բոլոր հնարքներն արուեստին ուր անմահ էք, բայց եւ ամենէն անվրէպ ճաշակով անոր պայմաններն ու սահմանները սեւեռած էք: Մէկ շարքէ միւսը, ձեր հեղինակութիւնը մեծցած կը դառնայ, ու նաեւ ձեր դատողութեան ամբողջութիւնը: Երբ ձեր Տասերկուերորդ Գիրքը հրատարակեցիք, ձեր դաւանագիրը հոն շեշտ մը առած է զոր նախորդները չունէին: Պուրկոնի դուքսին կը խօսիք նոյն յարգանքով որով խօսած էիք Գահաժառանգ Իշխանին, բայց այլ եւս պէտք չունիք երկաթօրէն բացատրել մտածում մը զոր արդէն ա-

մենք հասկցած են: Եթէ եօթնասուններեք տարեկանին, այլ եւս չէք գրեր այն մեծ հրաշակերտները որ ձեր փառքը տիրական դարձուցին, գիտէք ինչ որ կ'ուզէք, ինչ որ կ'ընէք, ինչ որ կ'ըսէք: «Այս ստութիւնները իսկապէս տեսակ մը պատմութիւն են ուր ոչ ոք չէ շողոքորթուած: Այս նիւթերը քիչ կարեւորութիւն ունեցող բաներ չեն, անասունները մարդոց դաստիարակներն են իմ գործիս մէջ...»:

Աւելի որոշ խօսելով, մարդիկ են որ ձեր Առակներուն բուն նիւթը կը հայթայթեն. անասուններն անոնց երեւոյթներն են, եւ ըստ որում մարդային բնութիւնն անյեղի է եւ դուք զայն ամենէն հազուագիւտ հանճարով արտայայտած էք, ձեր գլխաւոր գործը երբեք չէ կորսնցուցած եւ չպիտի կորսնցնէ իր այժմէականութիւնը: Ուրեմն զայն լաւ հասկցած ըլլալ է՝ անոր մէջ մեր ժամանակի մարդիկն ու կիները փնտռելն ու նկարելը, իրենց սովորոյթներով ու զգեստներով, իրենց ըլլալու, շարժելու, ապրելու, իրար սիրելու, իրարու հետ զգուշտելու, իրար խաբելու եղանակներով: Գտնուել է փափկաճաշակ զոհարավաճառ (1) մը որ այդ զաղափարն ունեցեր է եւ մեծ արուեստագէտ մը որ զայն իրականացուցեր է: Ահա՛ ուրեմն ձեր Առակները՝ 1828ի սեպտեմբերին անկնարանուած ու նորաձեւութեամբ հազուած: Ինծի համար պատիւ մըն է զայն ձեզի ներկայացնել իբր մեծարանքի ընծայ մը: Յանքերնիդ մի՛ պոքստէք. կ'ընդունիմ որ Պ. Փօլատի Օթթօմները շատ հեռու են այն մանրանկարներէն որով Ծ. Շօփօ կը զարդարէր ձեր Հատընտիր Առակներու հրատարակութիւնը՝ 1668ին: Այս վերջիններուն միամտութիւնը հասարակաց ոչինչ ունի առաջիններուն չարաճճութեան հետ: Բայց եթէ վերջինները աւելի մօտ են ձեր բնագրին, միւսներն ի վեր կը հանեն ինչ որ ձեր մտածման մէջ կայ տեւական եւ յաւիտենապէս մարդկային Կր ժպտիք արդէն: Փոքր-Աշխարհը տեղի տուած է բուն աշխարհին, եւ ատով

(1) Վեվեռ՝ գեղարուեստասէր գոհարավաճառն է, որ այդ հրատարակութեան նախաձեռնութիւնն ունեցած է եւ Տիգրան ֆօլատի յանձնած է նկարագրողութեամբ. բայց Առակներուն մէջ «մարդ» ցոյց տալու զաղափարը արուեստագէտն է որ ունեցած է (ը. խ.).

կը հասկնամ այսօրուան բոլոր աշխարհները (բոլոր ընկերական միջավայրները, Մ. Խ.): Ահա՛ մեր կեանքը եւ մեր բարքերը ինչպէս որ են: Ձեր դիտողութեան նրբութիւնը ձեզի շուտով ըմբռնել տուած է թէ անոնք նուազ կը տարբերին ձեր դարուն բարքերէն քան ինչ որ մարդ նախ պիտի կարենար կարծել: Երեւոյթները միայն կը փոխուին: Մարդիկ միշտ նոյնը կը մնան: Կիներն ալ, կիները մանաւանդ: Ինչքան դուք սիրած էք զէնոնք: Նայեցէք էնոնց, իրենց կարճ շրջագոյնները, իրենց կարճ մազերը, իրենց սնդոյրը եւ սիկարէթները, գինիով լօլիկցած անոռակ մանչու իրենց անպատկառ ձեւերը, այդ բոլոր արտաքին տեսքն ու այդ բոլոր ժեսթերը չեն արգիլեր զիրենք կիներ ըլլալէ: «Կառք վարելու — եւ մանաւանդ գէշ վարուելու — արտօնագիրը, որով իրենցմէ ոմանք հպարտ են, չէ այլափոխած, ոչ էնոնց համար, ոչ միւս-

ներուն համար, իրենց էական ու գոյացական բնութիւնը: Ինչպէս դուք զէնոնք տեսած ու նկարած էք, այնպէս զէնոնք կը նկարէ Պ. Փօլատ որ զէնոնք կը ճանչնայ: Ան գիտէ կեանքը տեսնել: Մուկի մը յուշագրին մէջ՝ նուրբ ու ճապուկ տաղանդով մը՝ մարդու մը անասնական դէմք տալէ յետոյ, այստեղ՝ ձեր անասուններուն կը դարձնէ, բարեյաջող ձեւերովն արուեստի մը որ մեծցած է, իրենց մարդկային ճշմարիտ դիմագծութիւնը: Ձեր անմահ Առակները ոչինչ կը կորսնցնեն ատով, գոնէ կարծիքովը Ֆրանսական Ակադեմիոյ ձեր անարժան եղբայրակցին, որ ինքզինքը կը համարէ, ակնածալից անձնութրութեամբ,

Ձեր շատ խոնարհ, շատ հնազանդ

Եւ շատ հաւատարիմ ծառան

ԼՈՒԻ ՊԱՐԹՈՒ